

Akademске knjige: znanstvene in sorodne monografije v Sloveniji od 2013 do 2023

Academic books: scientific and similar monographs in Slovenia from 2013 to 2023

Aleš Pogačnik¹

IZVLEČEK: Osnova za analizo znanstvenih in sorodnih monografij (akademskih knjig) v Sloveniji v letih od 2013 do 2023 so bili bibliografski zapisi v bazi COBIB.SI, ki vsebujejo tudi (pri slabi polovici zapisov verificiran) podatek o tipu znanstvene objave. V tem obdobju je letno v povprečju izšlo od 520 do 1245 monografij (odvisno od tega, katere tipe del prištevamo med akademske knjige ter kako obravnavamo ponovne objave, kot so ponatisi, nove izdaje in e-knjige). Število se je zmanjševalo, posebej po letu 2019; letno je upadlo za okoli 6,5 %. Kraji izida so bili povezani z univerzitetnimi središči; skoraj tri četrtine monografij je izšlo v Ljubljani. Skupno število slovenskih založnikov akademskih knjig je bilo skoraj 1500, od tega je 20 založb objavilo več kot 50 % vseh monografij, ki v izbranem vzorcu ustrezajo uporabljeni definiciji akademske knjige. Vsako peto akademsko knjigo je objavila Univerza v Ljubljani. Okoli 63–70 % akademskih knjig je spadalo v družboslovje ali humanistiko. Podoben je bil delež objav v slovenščini, ki je prepričljivo bila prvi jezik slovenske akademske knjige (71,5 %). E-objavo ima nekaj več kot 40 % akademskih knjig in so v veliki večini (več kot 80 %) prosto dostopne.

KLJUČNE BESEDE: Slovenija, COBISS, akademske knjige, monografije, odprta znanost, znanstveni tisk, kvantitativne analize

ABSTRACT: The basis for the analysis of scientific and similar monographs (academic books) in Slovenia in the period from 2013 to 2023 were bibliographic records in the COBIB.SI database that contain also information on the type of scientific publication (for less than half of the records verified). During this period, an average of 520 to 1245 monographs were published annually (depending on which types of works are counted as academic books and how reissues, such as reprints, new editions and e-books, are treated). The number was declining, especially after 2019; it has fallen by around 6.5% per year. The locations of publications were linked to university centres; almost three quarters of monographs were published in Ljubljana. The total number of Slovenian publishers that publish academic books as defined in the sample amounted to almost 1,500, of which 20 publishers produced more than 50% of all monographs. One out of five academic books was published by the University of Ljubljana. Around 63–70% of academic books were in the social sciences and humanities. A similar proportion of publications were written in Slovenian, which was convincingly the first language of Slovenian academic books (71.5%). Just over 40% of academic books were published electronically, and the vast majority (over 80%) of them are freely accessible.

KEYWORDS: Slovenia, COBISS, academic books, monographs, open science, scientific press, quantitative analysis

¹ Mag. Aleš Pogačnik, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Založba ZRC, Ljubljana, Slovenija, ales.pogacnik@zrc-sazu.si.

1 Uvod

Na splošno velja, da je težko z gotovostjo reči, kakšne knjige pišejo raziskovalci in kaj nekatere od njihovih monografij naredi bolj znanstvene kot druge. Izhodišče projekta PALOMERA (2024), ki ga je financirala Evropska unija ter je ugotavljal načela in razširjenost odprtega dostopa monografskih objav raziskovalcev po različnih evropskih državah, je bilo na primer takšno:

»Akademske knjige so opredeljene kot znanstvene, recenzirane knjige, vključno z monografijami, poglavji v knjigah, zborniki, kritičnimi izdajami in drugimi obsežnimi znanstvenimi deli. Učbenike in poljudnoznanstvene knjige smo obravnavali kot drugo kategorijo, vendar je raziskovalna skupina ohranila vključujoč pristop, tj. raziskovalci so želeli razumeti, kako so akademske knjige opredeljene v vsaki analizirani državi, vključno z različnimi načini vrednotenja.« (Maryl et al. 2024, str. 6)

Zgornja definicija je ponujala izziv: Kako so akademske knjige opredeljene v Sloveniji, kjer se s tem vprašanjem vsaj posredno ukvarja izdelan sistem spremljanja in vrednotenja objav raziskovalcev in v katerega so vključene tudi monografije?

Slovenija znanstvene objave beleži prek nacionalnega kooperativnega online bibliografskega sistema in servisov COBISS.SI (2024). Prek sistema SICRIS (*Slovenian Current Research Information System*), ki ga razvijata in vzdržujeta Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS)² ter skrbnik COBISS-a, mariborski javni zavod IZUM (Institut informacijskih znanost), je vanj vključena tudi metodologija vrednotenja znanstvenih objav.³ Začetki tovrstnega vrednotenja znanstvenih objav segajo v leto 1999 oziroma 2005, ko je sistem dejansko začel delovati (prim. Seljak, 2005; Kardoš, 2006; Sorčan, Demšar in Valenci, 2008; Demšar in Kontler-Salamon, 2020). Sistem so izpopolnili, a v osnovi je ostal enak:

- znanstvene objave bibliotekarji več slovenskih ustanov vpisujejo v vzajemno bibliografsko bazo COBIB.SI, in sicer tako, da zanje pripravijo bibliografski zapis;
- bibliotekarji, zadolženi za bibliografije posameznih raziskovalcev, bibliografski zapis opremijo s tipom dela;
- če je kateri od avtorjev raziskovalec, vpisan v SICRIS, določene tipe posameznih objav verificira eden od šestih Osrednjih specializiranih informacijskih centrov (OSIC), ki so zadolženi za posamezno znanstveno področje; ta so naravoslovje, tehnika, medicina, biotehnika, družboslovje, humanistika; koordinatorje OSIC na javnih razpisih izbere glavni financer slovenske znanosti, ARIS;
- SICRIS omogoča ažurne izpise bibliografije in kvantitativne ocene znanstvenih objav na osnovi ARIS-ove metodologije.

Vrednotenje znanstvenih objav v SICRIS-u je pomembno, saj je osnova za financiranje na več razpisih, ki jih objavlja ARIS, tudi v njihovih rednih letnih razpisih za sofinanciranje znanstvenih monografij, ali za habilitacije na največjih slovenskih univerzah, mariborski in ljubljanski

² Do maja 2023 Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

³ Struktura vnosa in izpisa bibliografij (ne pa tudi vrednotenja) je razširjena tudi v nekaterih drugih državah, ki so vključene v mrežo COBISS.net (2024).

(Univerza v Ljubljani, 2022; Univerza v Mariboru, 2022). Četudi vse te organizacije v zadnjem času kvantitativna merila vse bolj postavljajo v ozadje, so še vedno pomembna. Kako so urejena redno vzdrževana in zapletena merila ter po kakšnih načelih se ravnaajo, nas v tem članku zanima zgolj posredno. Za razpravo je pomembno naslednje:

- raziskovalci na osnovi slovenskega knjižničnega informacijskega sistema skrbno vzdržujejo svojo bibliografijo, saj je od nje bistveno odvisna njihova poklicna usoda;
- nekateri bibliografski zapisi vsebujejo podatek o tipu objave, ki je vpet v sistem vrednotenja in iz katerega lahko ugotovimo, v katero skupino znanstvenih del spada posamezna objava.

Kako je v Sloveniji definirana akademska knjiga, je torej precej jasno zaradi podatkov o tipologiji del v bibliografski bazi COBIB.SI. Izhodiščno vprašanje smo lahko nadgradili tudi s kvantitativno analizo, ki je osrednja tema te razprave: Koliko je v preteklih enajstih letih v Sloveniji izšlo akademskih knjig in kakšne so?

2 Metodologija in oblikovanje vzorca

2.1 Izbor podatkov iz baze COBIB.SI

Izvoz podatkov iz baze COBIB.SI, ki so jo februarja 2024 (prvo različico že maja 2023) pripravili na IZUM-u, je vseboval podatke iz 256.306 bibliografskih zapisov monografij s krajem izida kjerkoli v Sloveniji in časom izida v letih od 2010 do 2023. Dejansko nas je zanimalo obdobje od 2013 do 2023, a ker je bila pogosta praksa akademskih knjig okoli leta 2010 ta, da so bodisi izšle s kasnejšo letnico bodisi so elektronske izdaje po letu 2013 v bistvu pdf-ponatise zgodnejših monografij (ki pa so dobile nov kataložni zapis), se je malce daljši razpon zdel smiseln.

Izvoz podatkov v excelovo preglednico je zajemal spodaj naštetih attribute (če so bili ti v posameznem bibliografskem zapisu navedeni), k nekaterim dodajamo še pojasnilo:

- Avtor – korporacija
- Avtor – oseba
- Naslov (zajeti vsi naslovi, npr. tudi dodatki k naslovom, vzporedni naslovi v drugem jeziku ipd.)
- Država izida (pri okoli 2000 zapisih je bila to poleg Slovenija tudi katera druga država)
- Tipologija
- ISBN (zajetih 107.268 različnih)
- Založnik
- Kraj izida
- Fizični opis
- Izdaja
- Jezik
- Koda za namembnost
- Koda za literarno vrsto
- Leto izida (v nekaterih primerih, npr. za zbrana dela, je izhodiščna letnica zgodnejša; a v zapisu je/so publikacije, ki so izšle v letih od 2010 do 2023)
- Predmetne oznake SGC (SGC je okrajšava za Splošni geslovník COBISS.SI)
- UDK za iskanje (UDK je okrajšava za Univerzalna decimalna klasifikacija)

- URL (Uniform Resource Locator)
- DOI (Digital Object Identifier)
- Povezave ELINKS / URL
- COBISS.SI-ID

Pri pregledovanju datoteke so zgodnejše in neustrezne enote postopoma odpadle, podatke pa smo za potrebe analize še dodatno obdelali v dveh korakih.

2.2 Prvi korak: združevanje zapisov podvojenih objav

Za namen te raziskave so osnovni problem predstavljali ponatisi in dotisi, poznejše oziroma sorodne izdaje in elektronske izdaje posamezne akademske knjige, zato smo nekatere enote iz vzorca združevali. Osnovni namen združevanja ni bil le zmanjšati števila (podvojenih) enot, ampak tudi dopolniti osnovno enoto s podatki o drugih izdajah. Združevanje osnovnih bibliografskih zapisov s kasnejšimi, ki jih v nadaljevanju imenujemo ponovne objave ali (kadar govorimo o bibliografskih zapisih) podvojene enote oziroma podvojeni zapisi, smo skratka opravljali z mislijo na dve osnovni vodili:

- **identifikacija enakih publikacij:** osnovni kriterij je bil naslov, v naslednjih korakih pa tudi fizični opis publikacije in založnik;
- **ohranitev podatkov iz vseh podvojenih enot:** če je posamezno (pod)polje vsebovalo enake podatke, so bili pri združevanju navedeni le enkrat.

Združevanje je večinoma potekalo strojno, v različnih fazah glede na različne kriterije, preverili smo ga npr. tudi glede na ISBN-številke. Čeprav je bilo ročno vnesenih precej popravkov (npr. razdruževanje napačno združenih enot), je možno, da so nekatere enote ostale (ne)združene. Manj verjetno se zdi, da so bile enote neustrezno združene, čeprav bi se združevanje nekaterih enot komu lahko zdelo tudi sporno. Združevali smo npr. tudi enote za druge, tretje ipd. izdaje, če se avtorji, naslovi in založniki niso bistveno spreminjali.

2.3 Drugi korak: filtriranje po tipu publikacije

Po združitvi in opisanem filtriranju zapisov je bilo seznam treba omejiti na zgolj akademske knjige. Torej na tiste monografije, ki so jih (domnevno) uvrstili v znanstveno bibliografijo katerega od raziskovalcev s šifro v SICRIS-u in so vsebovale tudi podatek o tipu knjige; le-ta je osnova za določanje znanstvenosti monografij, ki jo uporablja ARIS.

Osnova za določanje tipov akademskih knjig je dokument *Tipologija dokumentov/del za vodenje bibliografij v sistemu COBISS* (2023). Že večkrat dopolnjen dokument je del navodil vzajemnega kataloga, ki ga vzdržuje IZUM in natančneje pojasnjuje vsebino in izbor dodajanja podatkov o tipu dela v vzajemni katalog. Po različici z dne 20. 2. 2023 tipe deli na tri poglavja: na objave v člankih in drugih sestavnih delih (revijah in večavtorskih monografijah, skupno 24 tipov objav), v monografijah oziroma zaključenih delih (33) in izvedenih delih (7). Prvi od tipov v poglavju o monografijah (2.01) se imenuje znanstvena monografija, vendar je iz definicije razvidno tudi to, da nekatere akademske knjige uvrščajo v druge tipe.⁴

ARIS za ocenjevanje prijav na svoje razpise uporablja zapleteno metodologijo, trenutno veljavni dokument (od 29. 5. 2024) se imenuje *Metodologija ocenjevanja prijav v postopkih za*

⁴ Prva, delovna različica dokumenta iz leta 2005 (Navodilo za delovanje OSIC-ev, 2005) je za monografije predvidevala le 2 osnovna tipa: znanstvena monografija in poglavje znanstvene monografije.

(so)financiranje znanstvenoraziskovalne dejavnosti (2024). V prilogi *Bibliografska merila znanstvene in strokovne uspešnosti* (2023) vsak tip objave ovrednotijo z znanstvenimi (te so pomembnejše) in strokovnimi točkami, ki nam pomagajo pri razumevanju opredelitve akademskih knjig v Sloveniji.

Že ob pripravljanju podatkov za analizo smo izločili nekatere tipe, ki jih ne povezujemo z monografijami (npr. patenti, nove sorte, raziskovalni podatki), ovrednotene pa so z znanstvenimi točkami, pa tudi tiste, ki bi morda celo spadale v zelo široko definicijo akademskih knjig, a niso povezane z znanstvenimi točkami (npr. elaborate, zaključna poročila, diplomske naloge), z nekaj izjemami:

- izločili smo tipa 2.16 *Umetniško delo* in 2.17 *Katalog razstave*, pri katerih so (znanstvene) točke povezane s spremnimi besedili;
- ohranili smo tipa 2.03 in 2.04 za (recenzirani) srednješolski oziroma univerzitetni učbenik, ki sta sicer vrednotena le s strokovnimi točkami; v Sloveniji torej med znanstveno srenjo oba tipa veljata za obrobna tipa akademskih knjig, vendar smo jih v duhu vključevanja in uvodoma navedene definicije ohranili v analizi.

V vzorcu smo torej zajeli naslednjih 10 tipov:

- 2.01 *Znanstvena monografija*
- 2.02 *Strokovna monografija*
- 2.03 *Univerzitetni, visokošolski ali višješolski učbenik z recenzijo*
- 2.04 *Srednješolski, osnovnošolski ali drugi učbenik z recenzijo*
- 2.06 *Slovar, enciklopedija, leksikon, priročnik, atlas, zemljevid*
- 2.26 *Temeljni znanstveni slovar ali leksikon*
- 2.27 *Znanstveni terminološki slovar, enciklopedija ali tematski leksikon*
- 2.28 *Znanstvenokritična izdaja vira*
- 2.31 *Zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov na mednarodni ali tuji konferenci*
- 2.32 *Zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov na domači konferenci*

Velja dodati, da tip dela v bibliografskih zapisih ni zanesljiv podatek. Vsaj praviloma podatek o tipu dodajo takrat, ko bibliotekar specialist podrobneje obdela bibliografijo raziskovalca: če avtor ni raziskovalec, ki je vpisan v SICRIS in bi želel ali potreboval bibliografijo oziroma vpis tipologije svojih del, potem tega podatka v COBISS-u ni. To velja tudi za klasične znanstvene monografije, kot je npr. Freudova *Interpretacije sanj*, pri kateri zapis ni imel podatka o tipologiji. Tipologija pogosto manjka pri ponatisih in kasnejših izdajah knjig v e-obliki. Nimajo je npr. niti nekatere publikacije z DOI (bibliografski zapisi DOI-povezavo dosledno navajajo), ki ga znanstveni založniki praviloma dodajajo pomembnemu e-gradivu. V prvem koraku, ko smo združevali enote v našem vzorcu, smo nekatere pomanjkljivosti lahko avtomatično odpravili, nekaj pa jih je zagotovo ostalo.

V zadnji redakciji podatkov smo odstranili enote brez podatka o tipologiji in tiste, ki nimajo ISBN-številke⁵, ter ponovno preverili in (raz)družili podvojene enote. Za analizo je ostalo 15.990

⁵ Tudi po združevanju zapisov so nekateri zapisi isti publikaciji pripisovali več kot eno ISBN-številko, iste ISBN-številke so bile pripisane več zapisom, ki smo jih ohranili v bazi:

ISBN 978-961-6967-12-9 je bila v 12 zapisih,

ISBN 978-961-03-0384-8 in ISBN 978-961-03-0431-9 je imelo 6 oziroma 8 publikacij (združenih v kompletu),

enot (vključno z združenimi enotami 2010–2012, ki v kasneje navajanih statistikah niso bile upoštevane) s 14.311 različnimi ISBN-številkami⁶, ki so bile združene v 11.092 enot.

3 Analiza: kakšne so slovenske akademske knjige

V analizi smo upoštevali le nekatere attribute. Ker je imel kateri od atributov posameznega bibliografskega zapisa več kot le en podatek oziroma je po združevanju enot vseboval tudi podatek o ponovnih izdajah, smo v nekaterih primerih prešteli več enot, kot jih ima naš končni vzorec:

- tip objave: upošteva zapise z več kot enim tipom, 11.223 enot;
- leto izida: upošteva zapise ponovljenih objav (ponatise, dotise, druge izdaje, e-objave), 13.691 enot;
- založnik: upošteva knjige z več kot enim založnikom, 12.294 enot;
- kraj izida: upošteva izide v več krajih, 11.818 enot;
- jezik: upošteva jezike večjezičnih monografij, 13.491 enot;
- področja: upošteva vse osnovne UDK-vrstilce posameznega zapisa, 13.111 enot, po dveh drugih klasifikacijah pa 12.554 (FORD⁷) oziroma 12.629 (ARIS) enot;
- e-objave: osnovnih 11.092 enot.

3.1 Tip objave

Vsak zapis v COBIB.SI ima lahko le en podatek o tipologiji. Po v 2.2 opisanem postopku združevanja zapisov tudi s podatki za ponovljene objave je 132 (skupno 145) zapisov v bazi imelo več različnih tipov, ki so vsi ustrezali našim opredelitvam akademske knjige, zato je skupno število enot nekoliko večje od analiziranih zapisov. Ugotovili smo (slika 1), da je med letoma 2013 in 2023 v Sloveniji izšlo največ znanstvenih (37,8 %) in strokovnih monografij (24,6 %). Srednješolskih in univerzitetnih učbenikov je bilo skupaj 1805, kar znaša 16,1 % vseh analiziranih zapisov.

Avgusta 2024 smo 11.092 izbranih (in združenih) zapisov opremili tudi s podatki o verifikaciji OSIC. Iz njih je razvidno, da so OSIC verificirali monografije v 4528 zapisih analiziranega vzorca. Ker smo zapise zaradi ponovljenih objav združevali, k tej številki lahko prištejemo še 800 zapisov (toliko je bilo verificiranih ponovljenih objav). Verificiranih je bilo torej 48,03 % monografij oziroma zapisov osnovne baze.

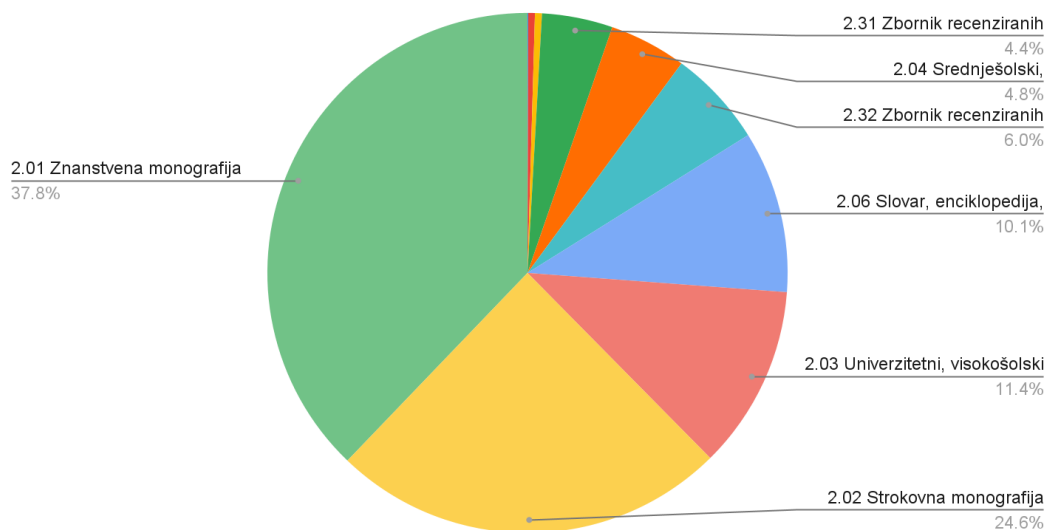
ISBN 978-961-92312-3-4 in ISBN 978-961-204-665-1 sta bila pripisana trem publikacijam, tako ISBN 978-961-03-0577-4 kot ISBN 978-961-03-0578-1 sta imeli dve publikaciji, naslednji isti ISBN-ji so bili v dveh preostalih enotah: ISBN 978-84-09-32437-8, ISBN 978-961-03-0577-4, ISBN 978-961-03-0578-1, ISBN 978-961-05-0110-7, ISBN 978-961-266-179-3, ISBN 978-961-266-184-7, ISBN 978-961-286-220-6, ISBN 978-961-93926-4-5, ISBN 978-961-94154-5-0, ISBN 978-961-94503-3-8, ISBN 978-961-94802-0-5.

⁶ V pripravljeni bazi ni bilo zapisov z ISMN- (glasbene publikacije) in ISSN-številkami (serijske publikacije). Med prvimi (notnimi publikacijami) so gotovo tudi take s tipologijo 2.28 *Znanstvenokritična izdaja vira*, med drugimi pa integrirni viri s katerim od znanstvenih tipov (npr. sproti naraščajoča spletna gradiva) s katerokoli od izbranih tipologij. Ocenjujemo pa, da tovrstnih publikacij ni toliko, da bi bistveno spremenile splošno sliko.

⁷ Okrajšava za fields of research and development.

Slovenske akademske knjige 2013–2023: po tipih

n = 11.223

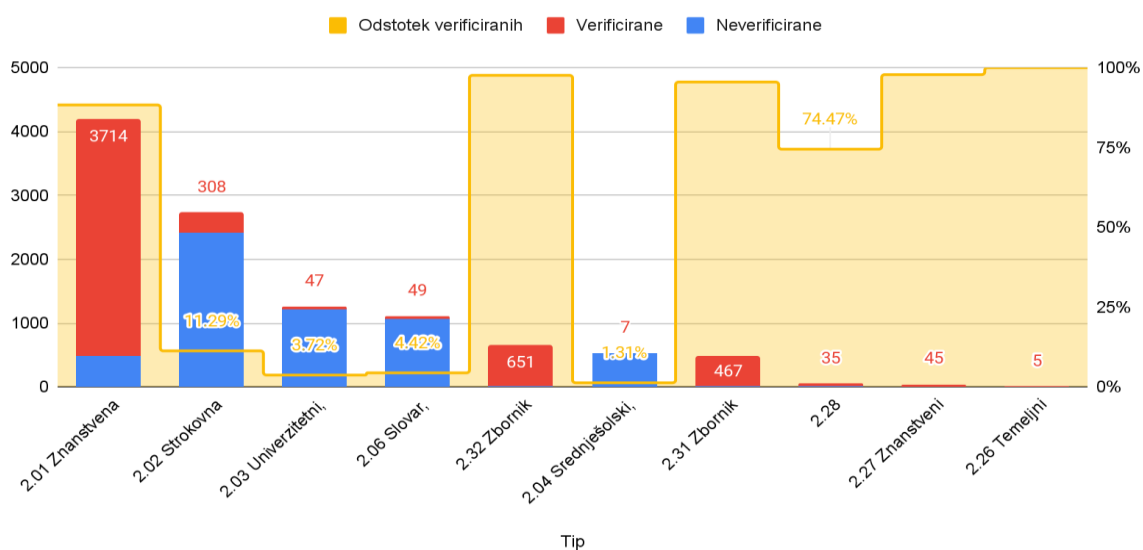

Slika 1: Slovenske akademske knjige 2013–2023: po tipih (n = 11.223)

Razrez po tipih (slika 2) pokaže, da je odstotek verifikacije izrazito višji pri akademskih knjigah, ki spadajo v strožjo definicijo znanstvenosti oziroma znanstvenega točkovanja po ARIS-ovi metodologiji. Bistveno manj je torej verificiranih učbenikov (2.03 Univerzitetni, visokošolski ali višješolski učbenik z recenzijo, 2.04 Srednješolski, osnovnošolski ali drugi učbenik z recenzijo) in priročnikov (2.02 Strokovna monografija, 2.06 Slovar, enciklopedija, leksikon, priročnik, atlas, zemljevid).

Slovenske akademske knjige 2013–2023: verificirane tipologije

n = 11.092

Slika 2: Slovenske akademske knjige 2013–2023: verificirane tipologije (n = 11.092)

Podatkov o tipu akademskih knjig nismo spreminjali ali dodajali, čeprav so bile nekatere nedoslednosti očitne. Tako sta imela npr. med zapisi šestih knjig monumentalnega zbranega dela Primoža Trubarja, ki so bile pri Pedagoškem inštitutu objavljene med letoma 2015 in 2018, dva zapisa tip 2.28 *Znanstvenokritična izdaja vira*, dva sta imela tip 2.01 *Znanstvena monografija*, dva zapisa pa podatka o tipu nista imela.

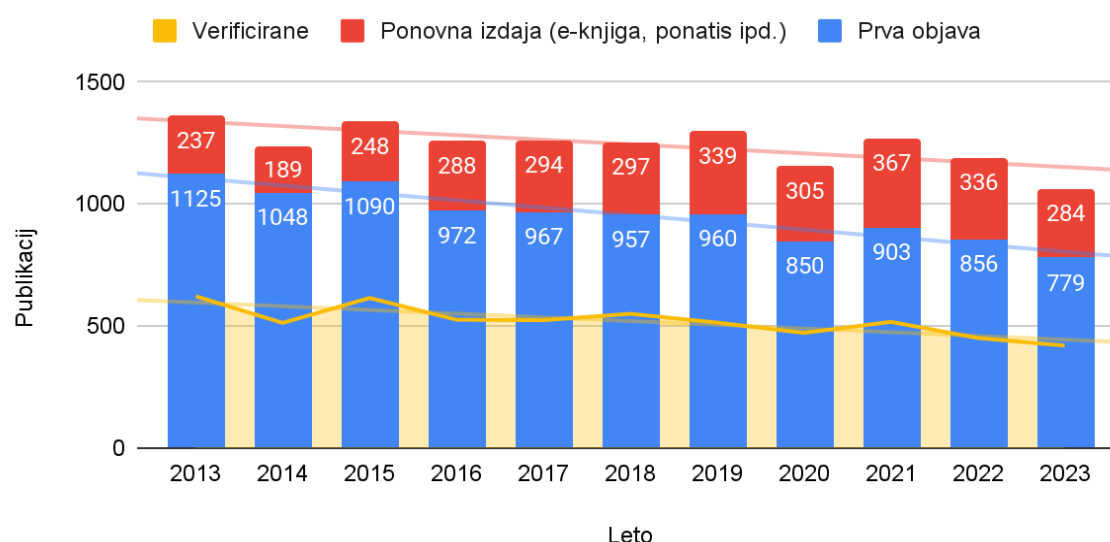
3.2 Leto izida

V 11.092 enotah je 2599 enot iz let 2013–2023 vsebovalo več kot eno leto izida; 8 enot je imelo vseh 11 letnic, še 588 enot je imelo predhodnike v letih 2010–2012.⁸ Teh 3188 (23,3 %) enot je torej vsebovale podatke o publikacijah, ki so bile tiskano ali elektronsko ponovljene (ponatisnjene) publikacije. Skupaj z njimi je v bazi torej ostalo 13.691 različnih letnic izida.

Na tej osnovi lahko ugotovimo, da je bera slovenskih akademskih knjig znašala od 1063 (2023) do 1361 (2013) monografij na leto (slika 3). V tem 11-letnem obdobju je to povprečno 1245 monografij na leto, produkcija pa je opazno oslabela po letu 2019. Število slovenskih akademskih knjig je z letom 2020 začelo vidneje padati; povprečno letno upadanje je bilo 6,04 % ali 82,2 naslova na leto. Čeprav se padec v številu naslovov pozna tudi pri številu verifikacij, ki so jih v istem obdobju opravili OSIC in so bili torej povezani z monografijami s strožjim pogledom na znanstvenost (glej 3.1), je bilo število verificiranih naslovov konstantnejše. Število letno verificiranih monografij se je gibalo med 622 (2013) in 420 (2023) naslovi, povprečni letni padec je bil 3,64 % ali 20,2 naslova na leto.

Slovenske akademske knjige 2013–2023: po letu izida

n = 13.691 (vse), n = 5724 (verificirane)

Slika 3: Slovenske akademske knjige 2013–2023: po letu izida (n = 13.691 [vse], n = 5724 [verificirane])

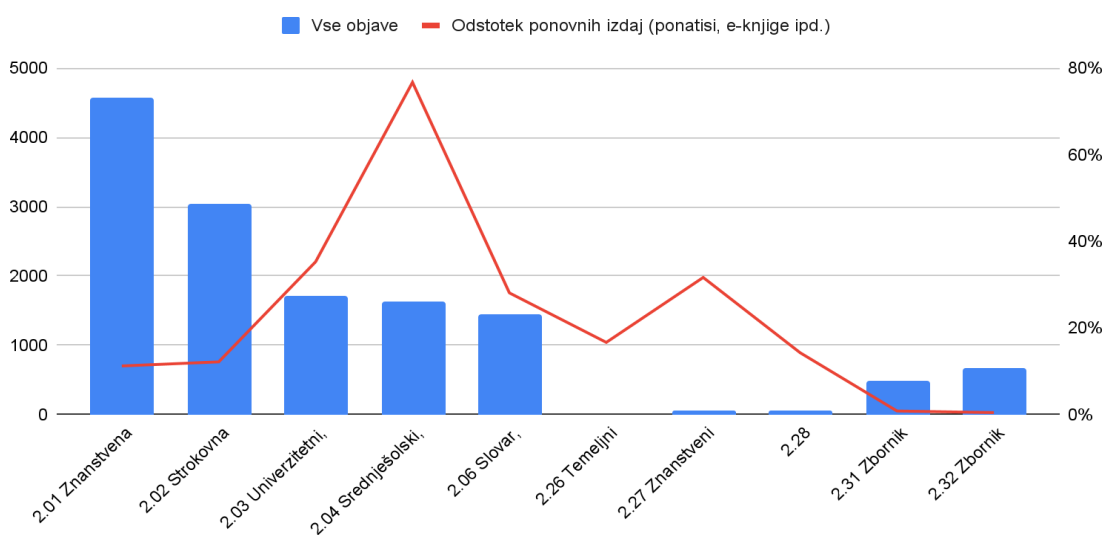
⁸ Ker smo podatke glede ponovnih izdaj črpali le iz let 2010–2012, podatki o ponovljenih objavah vsaj za leta 2013–2015 gotovo niso povsem točni. Verjetno pa je bil delež ponovnih izdaj tudi v tistih letih podoben. Ocenjujemo, da je predstavljal 20–25 % takratne produkcije.

Če bi upoštevali le osnovne enote oziroma prve izdaje našega vzorca, ne pa torej tudi ponovljenih enot (tj. ponatisov, e-knjig ipd.), je bil povprečni letni padec pri produkciji akademskih knjig še nekoliko očitnejši: 6,72 % ali 91,4 naslova. Skupaj s padcem skupnega števila monografij se je povečeval delež ponatisov in drugih ponovnih izidov, ki so med letoma 2019 in 2023 predstavljali nekaj več kot 26 % vseh objav. Vsako leto so v tem obdobju ponatisnili, popravili ali elektronsko izdali 3 univerzitetne učbenike (2.03), 2 srednješolska (2.04) in 3 priročnike (2.06).

Ponovljene enote so bile daleč najpogostejše pri tipu publikacij 2.04 *Srednješolski, osnovnošolski ali drugi učbenik z recenzijo* (slika 4). Edino pri teh tipih publikacij je ponovnih objav več kot osnovnih: kar 76,75 % vseh enot s tem tipom dela v našem vzorcu je bilo ponovljenih. Sorazmerno visoko je bil tudi tip 2.03 *Univerzitetni, visokošolski ali višješolski učbenik z recenzijo* (35,29 % ponovnih objav), kjer je trend podoben kot pri tipu 2.06 *Slovar, enciklopedija, leksikon, priročnik, atlas, zemljevid* (28,10 %). Manjši in podoben delež sta imela tipa 2.01 *Znanstvena monografija* (11,22 %) in 2.02 *Strokovna monografija* (12,17 %), zagotovo predvsem na račun (sočasnega) izida tiskane in elektronske različice (primerjaj s 3.7 in sliko 14). Pri obeh tipih so bile ponovne enote opazno številčnejše kot pri preostalih dveh tipih, ki ponovnih objav skorajda nista imela: 2.31 *Zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov na mednarodni ali tuji konferenci* (0,81 %) in 2.32 *Zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov na domači konferenci* (0,45 %). Enot pri drugih izbranih tipih znanstvenih monografij je bilo premalo, da bi bil podatek o ponovni izdaji zanimiv.

Slovenske akademske knjige 2013–2023: po tipih glede na ponovne izdaje

n = 13.691

Slika 4: Slovenske akademske knjige 2013–2023: po tipih glede na ponovne izdaje (n = 13.691)

3.3 Založniki

Podatek o založniku je zahteval največ redakcije, saj založniki nedosledno navajajo svoja lastna imena, ki so v bibliografskih zapisih pač le povzeta iz podatkov v knjigah. V analizi smo skušali upoštevati različna poimenovanja in tudi nekatere organizacijske spremembe (npr. naslednico

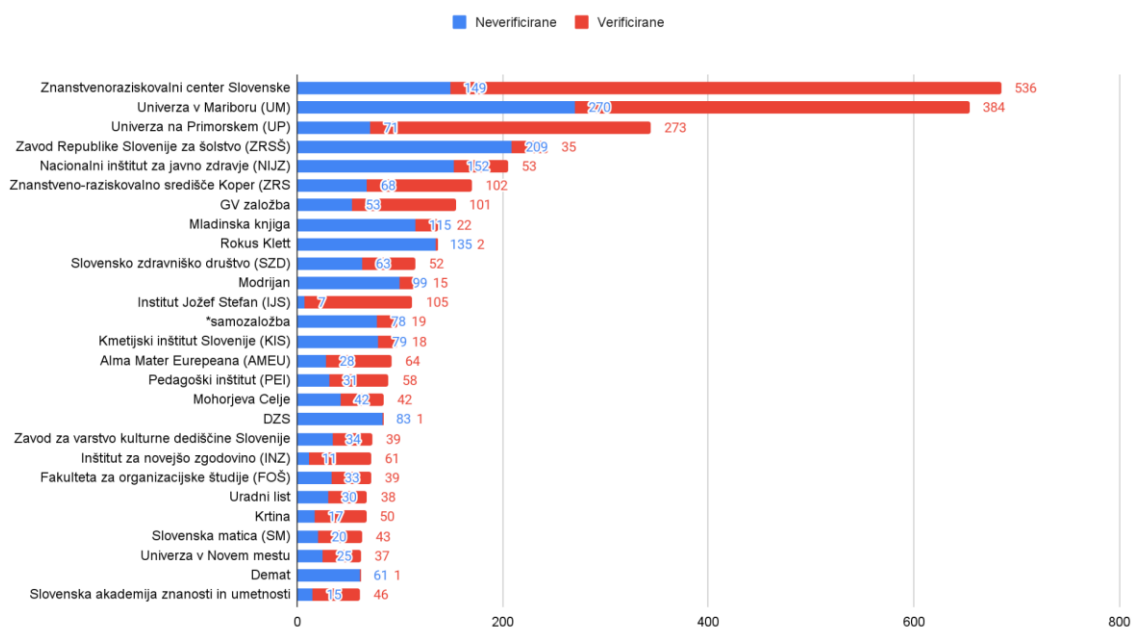
Beletrina namesto Študentske založbe), čeprav vseh prav gotovo ne (nekatera ministrstva so v tem obdobju npr. večkrat spremenila imena in se tudi organizacijsko preoblikovala). Lastne založniške enote imajo tudi nekatere članice univerz in večje ustanove, vendar smo v analizi zaradi preglednosti ohranili ime osnovne ustanove (npr. ZRC SAZU za Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti namesto Založba ZRC).

Pri večzaložniških projektih smo upoštevali vse založnike. Takih zapisov je bilo 1027; v enem od zapisov je 10 sozaložnikov (*Vodnik po arhivskem gradivu 1. svetovne vojne*), večinoma pa jih je manj. Pri ponovnih objavah je založnik v veliki večini primerov ostal isti, spremenil se je le v 28 primerih. Različne sozaložnike smo pri analizi upoštevali, istega založnika ponovnih objav pa nismo šteli večkrat. Skupno število (so)založnikov se je v 11.092 enotah tako povečalo za 1201. Pri 4 enotah je več sozaložnikov nadomeščala okrajšava etc., pri dveh pa založnik ni bil znan (s. n., *sine nomine*).

Iz zbranih podatkov lahko ugotovimo, da je v Sloveniji med letoma 2013 in 2023 akademske knjige izdalo 1491 različnih založnikov.⁹ Vsak je v povprečju (so)založil 8,2 monografije, kar pa je zavajajoče. Velika večina založnikov (1291) je v enajstletnem obdobju sodelovala pri 7 publikacijah ali manj; več kot 22 monografij (tj. povprečno 2 na leto) je izdalo 73 založnikov. Če bi upoštevali le enote z verificirano tipologijo in bi torej izpustili akademske knjige, ki pretežno veljajo za učbenike ali poljudne knjige (glej 3.1), bi se številke še dodatno spremenile; različnih založnikov bi bilo npr. le 720.

Slovenske akademske knjige 2013–2023: založniški deleži nad 0,5 %

Brez ponazoritve največjega, Univerze v Ljubljani (UL): 2469 naslovov (1256 verificiranih), 20,08 % delež; n = 12.294 (vse), n = 6008 (verificirane)

Slika 5: Slovenske akademske knjige 2013–2023: založniški deleži nad 0,5 %, brez Univerze v Ljubljani (n = 12.294 [vse], n = 6008 [verificirane])

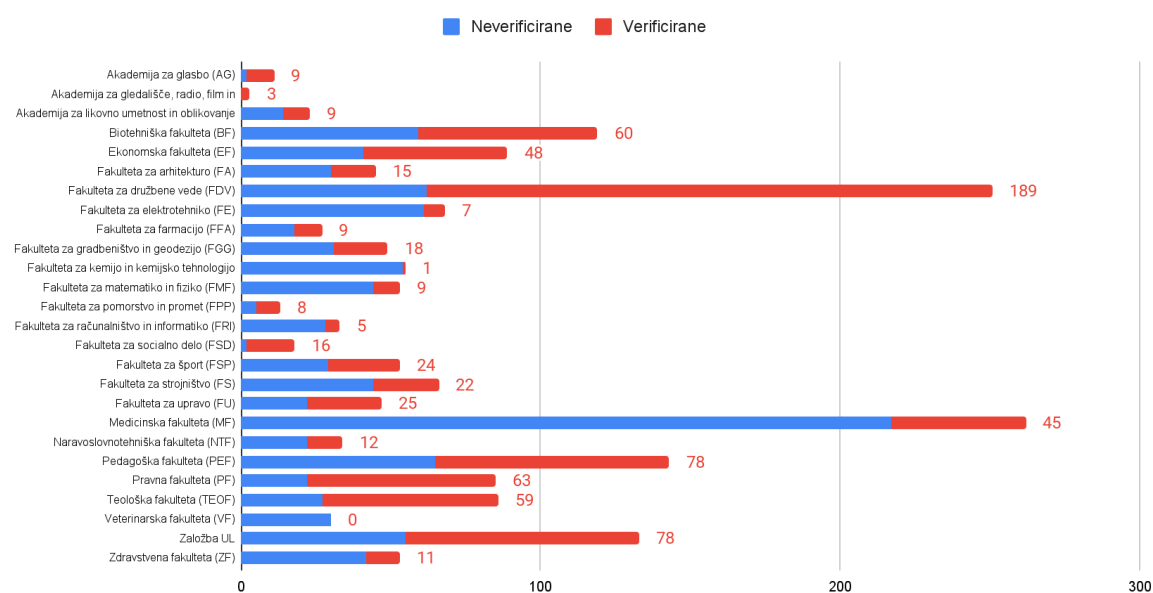
⁹ Skupno 78 različnih samozaložnikov smo obravnavali kot enega založnika.

V grafu (slika 5) je 26 založnikov, ki so v izbranem obdobju sodelovali pri nekaj več kot polovici slovenskih akademskih knjig (54,36 %). V grafični prikaz ni vključen največji slovenski založnik znanstvenega tiska, Univerza v Ljubljani (UL), ki je objavila nekaj več kot petino vseh slovenskih akademskih knjig: 2469 naslovov ali 20,08 %.

Do leta 2020 so imele fakultete UL ločene založniške enote in podrobnejši pregled pokaže, da je med letoma 2013 in 2023 največ knjig objavila Znanstvena založba Filozofske fakultete, ki je imela 26,25-odstotni delež vseh publikacij iz portfelja UL (slika 6). V enajstih letih je objavila 658 različnih naslovov, kar je le nekaj manj, kot je bila produkcija drugega in tretjega največjega založnika slovenskih akademskih knjig, ZRC SAZU in Univerze v Mariboru (UM). Po založniški dejavnosti na UL izstopata še Medicinska fakulteta (MF, vključno s publikacijami Univerzitetnega kliničnega centra, UKC) in Založba FDV Fakultete za družbene vede (FDV). Pri 138 enotah UL izdajatelj oziroma fakulteta ni naveden, zato je pri njih v preglednici za izdajatelja obveljala Založba UL.¹⁰

Slovenske akademske knjige 2013–2023: založniški deleži Univerze v Ljubljani po fakultetah

Brez ponzoritve največje, Filozofske fakultete (FF); 658 (440 verificiranih), 26,25 % delež; n = 2507

Slika 6: Slovenske akademske knjige 2013–2023: založniški deleži Univerze v Ljubljani po fakultetah brez Filozofske fakultete (n = 2.507)

Nekaj več kot polovica (50,87 %) enot z založnikom UL ima verificirano tipologijo. Prag 50 % verificirane tipologije so presegle enote 17 založnikov iz grafa na sliki 5; ti bi lahko veljali za najpomembnejše založnike znanstvenega tiska v Sloveniji. Samo pet založnikov ima enote z več kot 75 % verificiranih tipov (večji delež njihovih objav so torej znanstveno strožje publikacije): Institut Jožef Stefan (IJS) – 93,75 %, Inštitut za novejšo zgodovino (INZ) – 84,72 %,

¹⁰ Pri publikacijah UL je sodelovalo tudi 167 drugih založnikov (sozaložništva), nekateri večkrat, 38 monografij pa je izšlo v soizdajateljstvu več fakultet; največkrat (23-krat) sta sodelovali Fakulteta za elektrotehniko (FE) in Fakulteta za računalništvo in informatiko (FERI); pri izračunu smo upoštevali tudi soizdajatelje.

Univerza na Primorskem (UP) – 79,36 %, ZRC SAZU – 78,25 % in Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU) – 75,41 %.

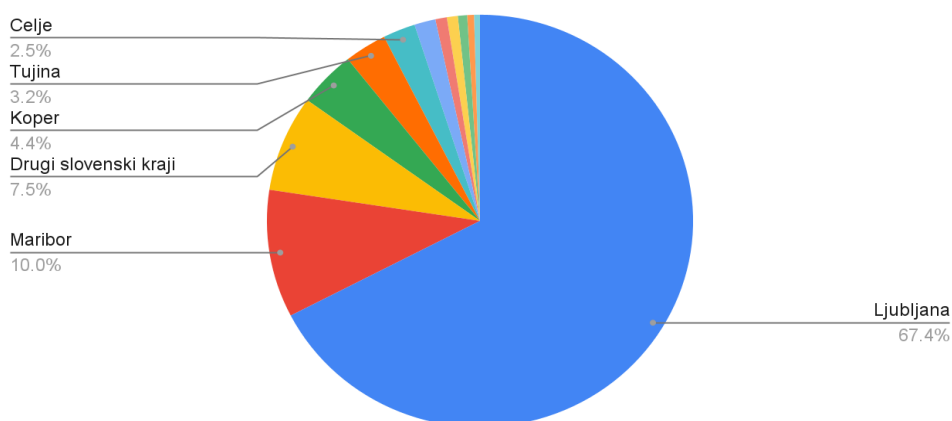
3.4 Kraj izida

Glede na kraj izida so slovenske akademske knjige izšle v 358 različnih krajih; med njimi je bilo tudi 93 krajev zunaj meja Republike Slovenije. Pri enotah z verificirano tipologijo, torej pri slabi polovici, je število različnih krajev še vedno 207.

Daleč največ publikacij je izšlo v Ljubljani (67,4 %), sledijo druga večja (in univerzitetna) mesta (slika 7). V posameznih krajih, ki na grafu niso izpisani, pač pa le grafično ponazorjeni, so to mesta Nova Gorica, Murska Sobota, Kranj, Ptuj in Dolga Poljana; v njih je izšlo 103–53 monografij. Lokacija v sklopu Druga slovenska mesta (7,5 %) je v katerem od 265 preostalih slovenskih krajev.

Slovenske akademske knjige 2013–2023: po najpogostejših krajih izida

n = 11.818

Slika 7: Slovenske akademske knjige 2013–2023: po najpogostejših krajih izida (n = 11.818)

Še nekaj opomb o vzorcu:

- Skupno 623 enot, pri katerih je sodelovalo več ustanov (in večina tujih), je imelo več kot en kraj izida, sozaložništva pa so skupno število lokacij povečala za 726. Obravnavali smo jih enakovredno: v analizi smo prištevali tudi sozaložniške lokacije.
- Nismo upoštevali krajev pri ponovljenih enotah.
- Pri 17 enotah niso bili naštetni vsi kraji (podatek je imel okrajšavo »etc«).
- Pri 8 enotah ime kraja ni bilo znano (podatek z oznako »S. l.«)
- Ohranili smo 29 enot, četudi med kraji izida ni naveden niti en slovenski kraj, vendar so pri atributu »Država izida« imeli oznako za Slovenijo. Pri teh publikacijah se zdi možno, da je slovenska ustanova soizdajatelj (ne pa sozaložnik) in da je kraj slovenskega (so)izdajatelja preprosto manjkal ali pa da gre za napako v COBIB.SI.¹¹

¹¹ V analiziranih podatkih so kraji izidov pri teh zapisih označeni malce drugače, z začetkom 0: (npr. 0: Brussels).

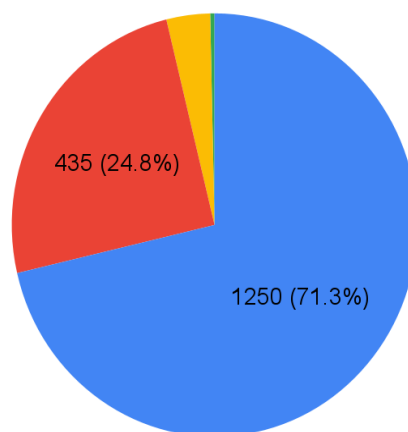
3.5 Jezik

V zajetih bibliografskih zapisih zgolj eden ni imel podatka o jeziku besedila (ljubljski prepis Beethovnovе simfonije, opus 68). Med preostalimi 11.091 enotami jih je večina (9340 ali 84,2 %) enojezičnih. Preostalih 1752 enot opisuje večjezične monografije; večina jih je dvojezičnih (1363 ali 77,8 %).

Slovenske akademske knjige 2013–2023: slovenščina in angleščina v večjezičnih monografijah

n = 1752

- slovensko-angleške
- tudi slovenske (ne pa tudi angleške)
- tudi angleške (ne pa tudi slovenske)
- brez slovenščine/angleščine

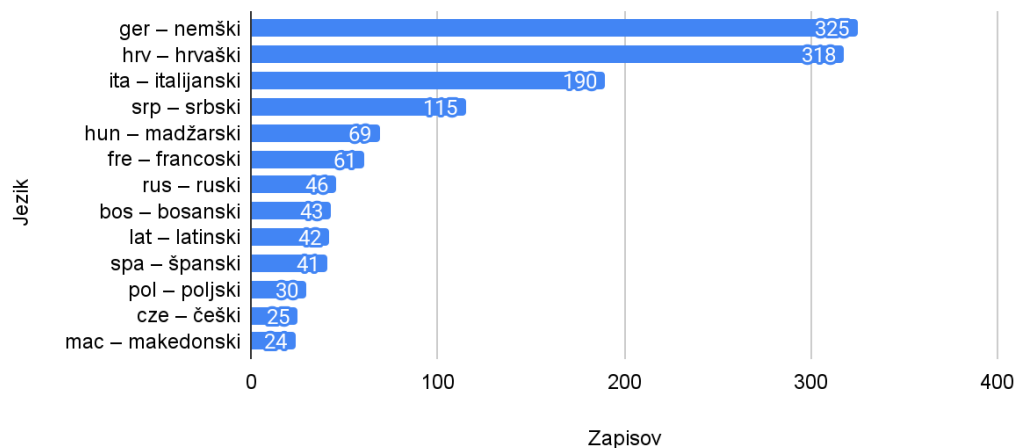
Slika 8: Slovenske akademske knjige 2013–2023: slovenščina in angleščina v večjezičnih monografijah (n = 1752)

Skupno so akademske knjige v Sloveniji izšle v 42 različnih jezikih; splošno navedbo *mul* – *večjezični* je imelo 14 zapisov. Eden od zapisov (za priročnik *Med Slovani*, ki ga je 2018 objavila Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani) navaja celo 15 različnih jezikov.

Če upoštevamo vse jezike posameznih publikacij, sta bila daleč največkrat uporabljena jezika slovenščina in angleščina. Slovenščina je bila navedena v 9650 enotah (71,5 %), angleščina pa v 2379 (17,63 %). Tudi pri večjezičnih monografijah izstopa kombinacija slovenščina-angleščina: slovensko-angleških (ali angleško-slovenskih) je bilo 944 monografij ali nekaj več kot polovica (53,9 %) vseh večjezičnih monografij (slika 8). Na sliki 9 je prikazan delež še 13 drugih najpogostejših jezikov; preostalih 29 jezikov je bilo skupno navedenih v manj kot 1 % zapisov.

Slovenske akademske knjige 2013–2023: najpogostejši jeziki brez slovenščine in angleščine

Brez slovenščine (9650, 71,5 %) in angleščine (2379, 17,63 %); n = 1463

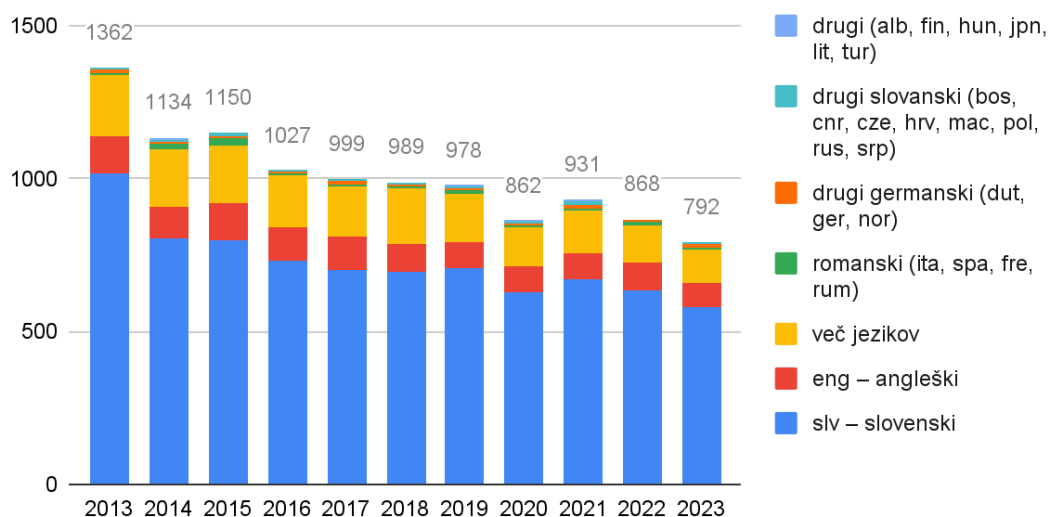

Slika 9: Slovenske akademske knjige 2013–2023: najpogostejši jeziki brez slovenščine in angleščine (n = 1463)

Če pri analizi odmislimo ponovljene enote, torej ponatise in ponovne izdaje, lahko ugotovimo, da se razmerje v rabi jezikov z leti ni bistveno spreminjalo (slika 10).

Slovenske akademske knjige 2013–2023: jeziki prvih objav

n = 11.092

Slika 10: Slovenske akademske knjige 2013–2023: jezik prvih objav (n = 11.092)

V slovenskih akademskih knjigah so besedila v slovenščini očitno pogostejša kot besedila v angleščini, kar je precej drugače kot pri slovenskih znanstvenih revijah. Angleščino danes namreč uporablja že tri četrtine slovenskih znanstvenih revij; pri revijalni znanstveni

publicistiki se trend rabe angleščine povečuje (Pogačnik, 2022). Pri monografski produkciji je razmerje med slovenščino in angleščino bistveno ugodnejše za slovenščino in se ni spreminjalo. Slovenščina se pojavlja v 71,62 % (vključno s ponovnimi objavami: v 9650 zapisih) ali 71,85 % (brez ponovnih objav: v 7970 zapisih). Na to ne vplivajo večjezične monografije, prikazane na sliki 8, čeprav je med njimi največ slovensko-angleških.

3.6 Področja

Analizo strokovnih področij, ki jih obravnavajo akademske knjige, smo analizirali na osnovi treh klasifikacij.

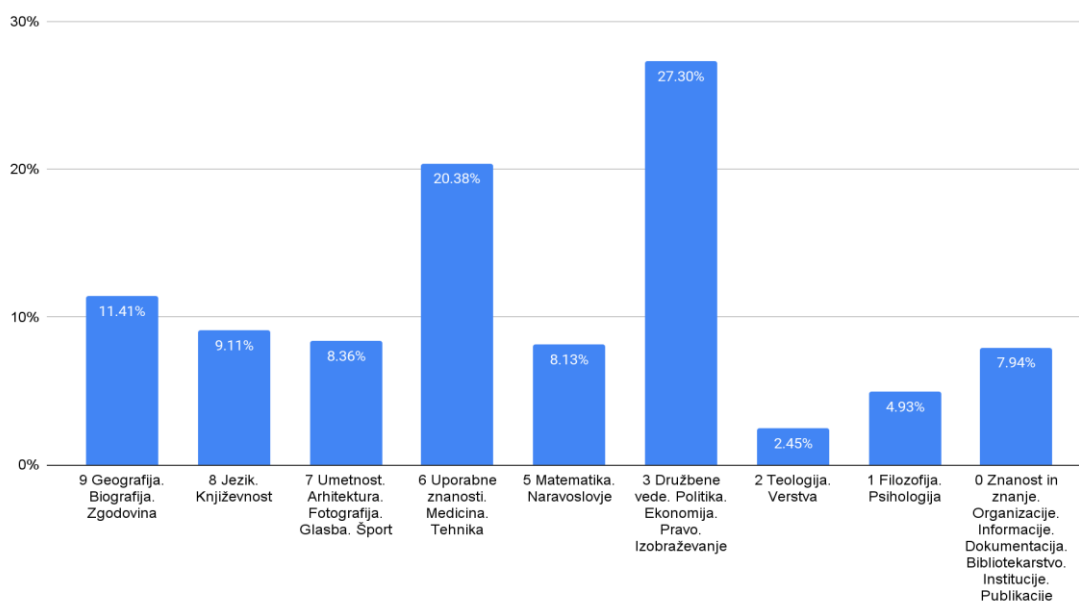
Začeli smo s podatkom o UDK-vrstilcu za iskanje, saj je vsaj eden pri bibliografskih zapisih obvezen. Med 11.092 enotami jih je imelo 3293 več kot en UDK-vrstilec. K osnovnim enotam smo prišteli tudi podatke iz ponovljenih enot: v 756 primerih so se UDK-vrstilci ponovnih objav malenkostno razlikovali od podatkov v osnovnih enotah.

Ko smo izločili podvojene podatke, je za analizo ostalo 851 različnih UDK-vrstilcev za iskanje. Največ različnih UDK-vrstilcev za iskanje, in sicer 8, sta imeli dve enoti (v obeh primerih zbornika konference *Za človeka gre*), kar je visoko nad povprečjem (1,42). Najpogostejši trije so bili: 94(497.4) – *Zgodovina Slovenije* (n = 235), 929(=163.6) – *Osebne in skupinske biografije Slovencev* (n = 204) in 811.163.6 – *Slovenščina* (n = 178).

V nadaljevanju smo UDK-vrstilce za iskanje poenostavili in upoštevali le njihovo osnovno skupino UDK. Za analizo je ostalo 13.211 enot, iz njih pa je razvidno, da največ akademskih knjig (27,3 %) spada v UDK-vrstilec 3 *Družbene vede* (slika 11).

Slovenske akademske knjige 2013–2023: glede na osnovno skupino UDK-vrstilca za iskanje v bazi COBIB.SI

n = 13.211

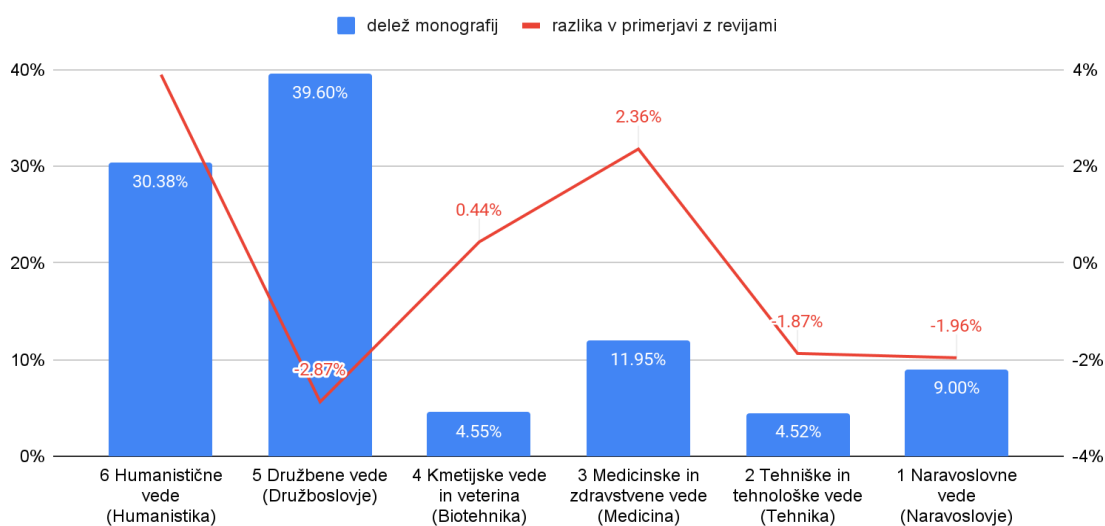

Slika 11: Slovenske akademske knjige 2013–2023: področja po osnovnih UDK-vrstilcih (n = 13.211)

UDK-vrstilci so namenjeni le knjižničarski rabi. Zato smo jih v nadaljevanju povezali s klasifikacijo FORD, ki jo pri svojih analizah uporabljajo npr. ARIS, UNESCO in OECD. Po redakciji in ročnem dodajanju oziroma spreminjanju UDK-vrstilcev v FORD-področja ter izločanju podvojenih oznak je v bazi ostalo 12.554 FORD-vrstilcev. Iz grafa je razvidno, da 69,98 % akademskih knjig v Sloveniji spada med družboslovno-humanistične (slika 12). Če rezultate primerjamo z analizo revij, lahko ugotovimo, da je trend podoben. Tako med slovenskimi znanstvenimi revijami kot slovenskimi akademskimi knjigami prednjačita družboslovje in humanistika. V primerjavi z revijami je med monografijami večji delež v skupinah 6 *Humanistika* in 3 *Medicina*, manjši pa med skupinami 5 *Družboslovje* ter 1 *Naravoslovje* in 2 *Tehnika* (Pogačnik, 2022).¹²

Slovenske akademske knjige 2013–2023: področja po klasifikaciji FORD, primerjava z revijami (2021)

n = 12.554 (monografije), n = 219 (revije)

Slika 12: Slovenske akademske knjige 2013–2023: področja po klasifikaciji FORD, primerjava z revijami po podatkih iz 2021 (n = 12.554 [monografije], n = 219 [revije april–november 2021])

ARIS za SICRIS in razvrščanje raziskovalcev v področja sicer uporablja svojo klasifikacijo. Po njej se pri verificiranju tipologije monografskih del med drugim ravna tudi OSIC-i. ARIS-ova klasifikacija je od FORD-ove, ki jo tudi na ARIS-u uporabljajo za mednarodne primerjave, drugačna predvsem zaradi razlik, navedenih v tabeli 1.

Čeprav se na osnovi tabele morda zdi, da je razlik med klasifikacijama precej, je vsaj glede na osnovna področja slika po ARIS-ovi klasifikaciji (ARIS, 2024) precej podobna FORD-ovi. Po ARIS-ovih klasifikacijah v družboslovje in humanistiko spada 70,38 % monografij.

¹² V članku obravnavane revije v letu 2021 so nastajale v daljšem obdobju, vsakoletna dinamika in spremembe v uredniških politikah niso pogoste, zato se primerjava z 11-letno monografsko produkcijo zdi verodostojna.

Tabela 1: Pomembnejše razlike med klasifikacijama FORD in ARIS.

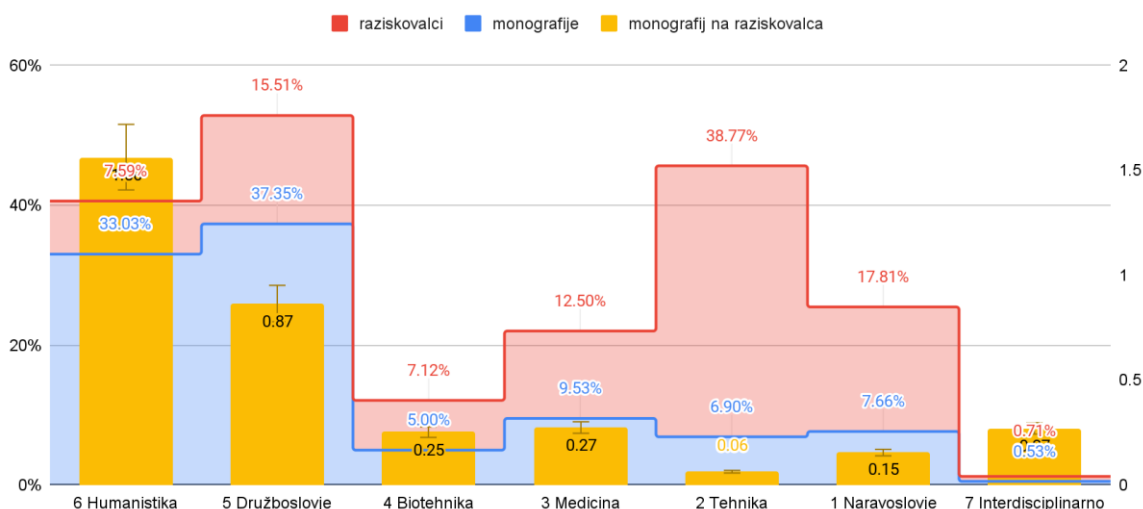
UDK	FORD	ARIS
004 Računalništvo	1 Naravoslovje	2 Tehnika; 1 Naravoslovje (metode)
575 Splošna genetika	1 Naravoslovje	4 Biotehnika
60 Biotehnologija	2 Tehnika; 3 Medicina (medicinska biotehnologija)	4 Biotehnika; 2 Tehnika (vodarstvo)
674 Lesarstvo	2 Tehnika	4 Biotehnika
675 Semiologija	2Tehnika; 3Medicina (medicinska biotehnologija)	4 Biotehnika; 2 Tehnika (vodarstvo)
615 Farmacija	3 Medicina	1 Naravoslovje
796 Šport	3 Medicina	5 Družboslovje
2-18/39/572 (Teološka/Kulturna/Fizična) Antropologija	5 Družboslovje	6 Humanistika; 1 Naravoslovje (fizična antropologija)
656 Transport	5 Družboslovje	2 Tehnika
39 Etnologija	5 Družboslovje	6 Humanistika
91 Geografija	5 Družboslovje	6 Humanistika; 1 Naravoslovje (varstvo okolja)
316.7 Sociologija kulture	5 Družboslovje	6 Humanistika
7 Arhitektura in oblikovanje	6 Humanistika	5 Družboslovje
711 Urbanizem, 712 Urejanje krajine	6 Humanistika	5 Družboslovje; 4 Biotehnika (urejanje krajine)
719 Varstvo dediščine	6 Humanistika	7 Interdisciplinarno
793 Ples, 794 Družabne igre	6 Humanistika	7 Interdisciplinarno

ARIS-ovo klasifikacijo lahko uporabimo za primerjavo med številom raziskovalcev po posameznih področjih v sistemu SICRIS¹³ in monografijami s teh področij. Primerjava pokaže pričakovano (slika 13). Za akademske knjige so neprimerno bolj zaslužni raziskovalci družboslovja in humanistike, ki predstavljajo 23,07 % vseh raziskovalcev. Točneje, humanistike. Raziskovalec humanistike (skupno je raziskovalcev humanistike 2668 ali 7,6 % vseh) je v preteklem desetletju v povprečju objavil 1,56 akademske knjige. Na drugi strani je raziskovalec iz ARIS-ovega vrstila *2 Tehnika*, ki spada v največjo skupino raziskovalcev (13.621 ali 38,8 %) in je v istem obdobju objavil 0,06 akademske knjige.

¹³ Podatki so z dne 30. 10. 2023. Ni upoštevana kategorija "Drugi", v kateri je bilo 11.766 imen (nekdanjih raziskovalcev, približno polovica strokovno-tehničnih sodelavcev).

Slovenske znanstvene monografije 2013–2023: področja po klasifikaciji ARIS, primerjava z raziskovalci po podatku iz 2023

n = 12.629 (monografije), n = 35.137 (raziskovalci)

Slika 13: Slovenske akademske knjige 2013–2023: področja po klasifikaciji ARIS, primerjava z raziskovalci (n = 12.629 [monografije], n = 35.137 [raziskovalci])

3.7 E-objave

E-knjiga v bazi COBIB.SI praviloma dobi svoj bibliografski zapis, v katerem pa ni vedno navedeno, da knjiga obstaja tudi v tiskani obliki. In obratno: zapisi za tiskane knjige pogosto nimajo podatkov o tem, da identična vsebina obstaja tudi kot e-knjiga. Če je npr. tiskana knjiga izšla v letu 2012, založnik pa se je šele leta 2021 odločil, da jo bo (v nespremenjeni obliki) objavil kot e-knjigo, in zanjo prav tako pridobil CIP (*Cataloguing in Publication*; kataložni zapis o publikaciji), potem sta v COBISS-u o tej isti knjigi dva zapisa. Drugi zapis o e-knjigi podatek o tiskani knjigi ima ali pa tudi ne; enako velja za zapise o e-knjigah, navadno nimajo podatka o tiskani knjigi. Poseben primer e-knjig so tiskarske datoteke v formatu pdf brez svojega bibliografskega zapisa, ki jih založniki ali avtorji šele naknadno, po določenem obdobju, objavijo na spletu, zato se zapis zanje naredi le izjemoma. Že zaradi te okoliščine v COBIB.SI gotovo niso zabeležene vse e-knjige, ki so (prosto dostopne) na spletu.

Z e-knjigami so bili v našem vzorcu povezani trije atributi, ki so lahko vsebovali tudi več kot en URL-naslov: *URL*, *DOI*, *Povezave ELINKS/URL*. Ko smo odstranili povezave, ki niso kazale na katerega od repozitorijev (pogosto npr. na oceno v portalu Dobre knjige), jih je v 11.092 enotah 4787 imelo vsaj en URL-naslov do repozitorija.

Težje je bilo ugotoviti, katera od teh enot oziroma akademskih knjig, ki ima navedeno vsaj eno delujočo URL-povezavo, je v prostem dostopu. Do katere datoteke uporabnik dejansko lahko dostopa brez kakršnihkoli omejitev, torej prijave oziroma registracije? Pri redkih bibliografskih zapisih v opombi lahko preberemo, da je katera od povezav nedelujoča, še bolj redke pa so zabeležke, ali je monografija prosto dostopna ali ne. Povezave je bilo treba preveriti.

Podatke v vzorcu smo najprej ločili glede na sorodne lastnosti, to je spodaj navedene sklope, ki so bili lažje preverljivi:

- Vsaj ena stalna povezava v *Digitalni knjižnici Slovenije* (dLib, 2024), tj. URN (*Uniform Resource Name*), je zabeležena pri 3673 združenih kataložnih zapisih (skupno 3824 URL-povezav do dLib); s pomočjo dLib smo ugotovili, da je v seznamu 2574 zapisov z e-objavo v dLib, ki je prosto dostopna (70,1 %), do drugih pa uporabnik lahko pride le prek računalnikov v prostorih NUK-a (so torej v zaprtem dostopu).¹⁴
- DOI je najpogostejši URL, ki ga uporabljajo znanstvene publikacije. Ta tip stalne povezave je bil v vzorcu naveden 1023-krat; 97 DOI-naslovov ni bilo (več) aktivnih. Prednost DOI je javna dostopnost do podatkov, ki omogoča sproti nadzor nad tem, ali je kateri od DOI na spletu dejansko v prostem oziroma odprtem dostopu.¹⁵ Z uporabo aplikacije Unpaywall (2016) smo lahko ugotovili, da 211 DOI-naslovov ni ustrezalo osnovnim kriterijem prostega dostopa; prosti dostop je veljal za 711 DOI-naslovov.
- Edina druga stalna povezava, ki je še navedena v zapisih, handle, je bila zabeležena 61-krat; 58 je bilo delujočih.
- Slovenski repozitorij odprte znanosti DiRROS (Digitalni repozitorij raziskovalnih organizacij Slovenije) prav tako uporablja sistem stalnih povezav handle (a v bibliografskih zapisih večinoma niso navedene), na spletišče DiROSS pa večkrat usmerjajo tudi DOI. V našem vzorcu je 469 enot imelo 498 različnih URL-povezav. Preverili smo zgolj povezave v tistih enotah, ki jih ni bilo v drugih sklopih oziroma so bile tam povezave bodisi neobstoječe bodisi so kazale na povezavo v zaprtem dostopu, saj je DiRROS zelo pisan repozitorij, na katerega usmerjajo tudi povezave brez digitalnega izvoda.
- Podobno je veljalo za nekatere od univerzitetnih repozitorijev,¹⁶ kamor so kazale povezave v 371 enotah (skupno 388 povezav); tudi te so bile zelo raznolike in smo jih preverjali selektivno; repozitorij Zebra ljubljanske FDV (50 enot) je zahteval avtorizacijo, publikacije s to povezavo so bile v zaprtem dostopu.
- V 336 enotah so bile povezave do datoteke v Biblosu (skupno 338, 4 povezave niso bile delujoče); dostop do teh publikacij je bil mogoč le proti plačilu oziroma s knjižnično izkaznico, zato so vse veljale za zaprte.¹⁷
- Vse druge navedene povezave v skupno 4486 enotah (oziroma 3808 brez ponovljenih enot), v veliko večji meri niso delovale: nekaj več kot četrtina vseh teh povezav (1132 ali 25,2 %) ni vodila nikamor in so bile v 845 enotah vzorca dejansko nepomembne.

Končni izkupiček je bil: 6304 enote (56,8 %) niso imele niti enega URL-naslova, zato lahko sklepamo, da so bile povezane z akademskimi knjigami, ki so izšle zgolj v fizični obliki. Če

¹⁴ Vsak URL-naslov v dLibu je imel zgolj eno e-objavo, izjema je bilo 6 publikacij, ki so imele naveden isti URL-naslov; gre za interaktivno in večjezično spletišče (Slovene learning online 3). Ker smo v naši raziskavi kataložne zapise združevali, je v vzorcu ostalo 21 enot s povezavo dLib, ki je tako zaprta (npr. druga izdaja) kot odprta (npr. prva izdaja); teh 21 enot smo prišteli k prostim objavam.

¹⁵ Nekateri ločijo med odprtim (angl. open) in prostim (angl. free ali libre) dostopom. Prvemu naj bi ustrezala le dela, ki omogočajo tudi predelavo in komercialno izkoriščanje. Pri monografijah pa je po vodilu osnovnega načela odprte znanosti (odprto, kolikor je to mogoče, in zaprto, kolikor je to potrebno) obveljalo, da so odprte monografije vse tiste, ki so prosto dostopne in opremljene s kakršnokoli licenco (Plan S, 2018). Unpaywall (2016) rezultate prilagodi glede na kriterije, ki veljajo za članke. Za rezultate Unpaywall je zelo pomembno tudi, kako je programsko pripravljena spletna objava. Če so metapodatki neustrezni (če robot npr. ne more pridobiti podatkov glede licence, ker ti manjkajo ali so med metapodatki spletne objave neustrezno kodirani), program publikacijo označi s strožjo nalepko.

¹⁶ Mednje ne štejemo založniških digitalnih platform nekaterih ustanov, s katerimi upravljajo (univerzitetne) založbe, v njih pa so prav tako objavljene e-knjige, praviloma v prostem dostopu in opremljene z DOI.

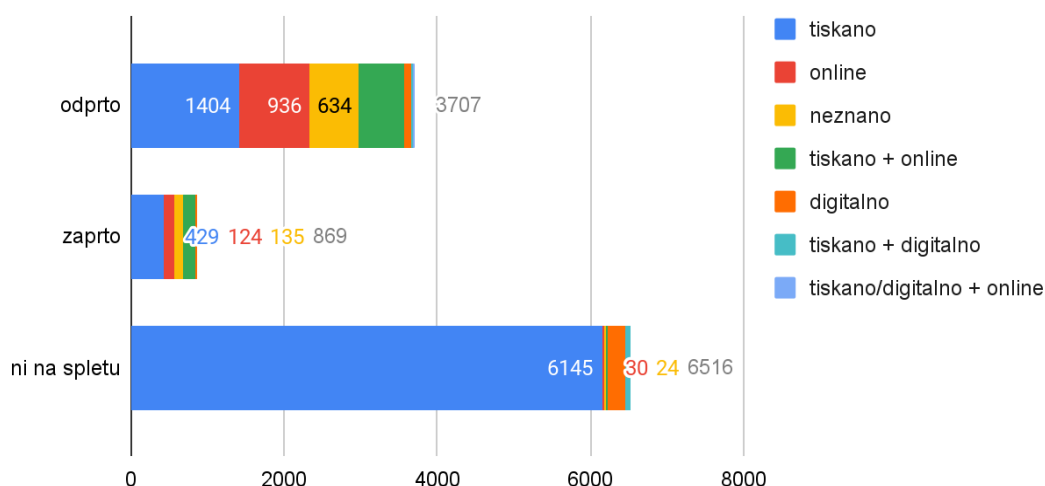
¹⁷ Junija 2024 je založba Beletrina platformo zamenjala z naročniškim spletiščem Beletrina Digital; le-ta ne vsebuje vseh e-knjig, ki so bile v Biblosu.

zanemarimo podrobnosti, bi lahko rekli, da so preostale akademske knjige (vsaj v nekem trenutku) izšle (tudi) online: v 3707 (33,4 %) zapisih je bil naveden vsaj en spletni vir s trenutno prosto dostopno spletno publikacijo, še 869 (7,8 %) zapisov pa je navajalo neobstoječe in zaprte e-objave, saj se je bilo za dostop do digitalnega izvoda treba registrirati ali zanj plačati (je bil za plačilnim zidom). Pri 213 zapisih (1,9 %) ni deloval niti eden od navedenih URL-naslovov ali pa monografija na njih ni bila več dostopna, zato smo jih v nadaljevanju obravnavali kot zgolj tiskane monografije (sliki 14 in 15).

Iz bibliografskih zapisov ne moremo ugotoviti, koliko akademskih knjig je izšlo zgolj na spletu (online), koliko pa je večživk, ki so izšle tako v tiskani oziroma digitalni obliki (CD-ROM, DVD, USB-ključ) kot tudi na spletu (online). Atributa Fizični opis namreč ni vsebovalo 793 enot v našem vzorcu. Glede razmerij med temi tipi objav pa je graf bržkone pravilen (slika 14). Zato bi lahko ocenili, da približno 25 % akademskih knjig v našem vzorcu ni izšlo v tiskani/digitalni obliki, ampak zgolj na spletu (online).

Slovenske znanstvene monografije 2013–2023: podatek o fizičnem opisu v primerjavi z odprtostjo

n = 11.092

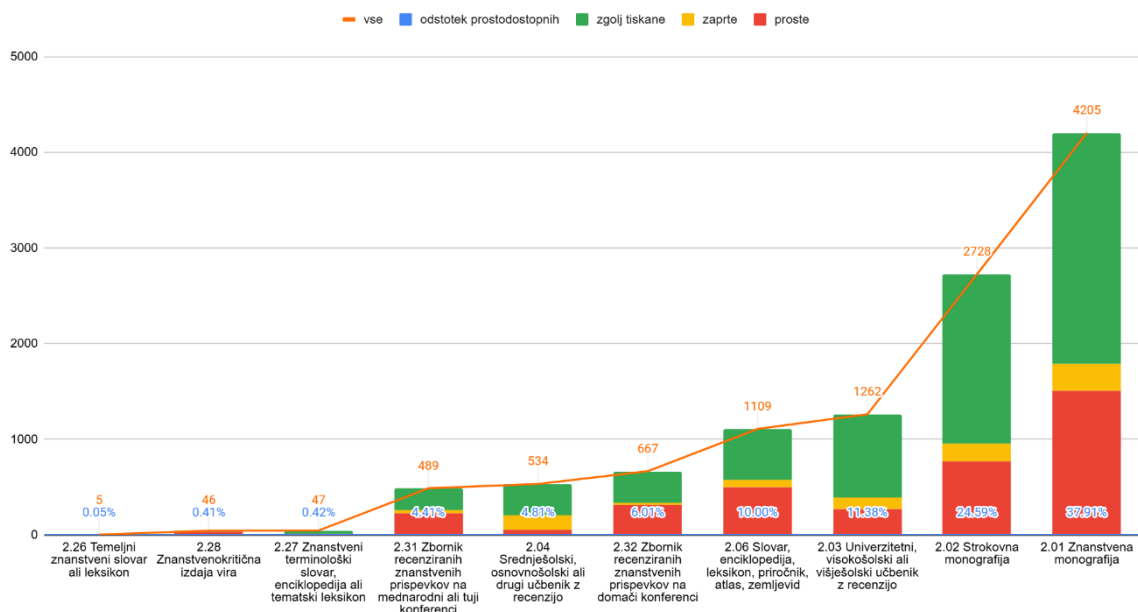
Slika 14: Slovenske akademske knjige 2013–2023: primerjava podatkov o fizičnem opisu in odprtosti objav (n = 11.092)

Če podatek o prostem dostopu oziroma odprtosti akademskih knjig primerjamo s tipom znanstvenih objav (slika 15), lahko ugotovimo, da je:

- v prostem dostopu nekaj več publikacij s tipom znanstvena monografija kot publikacij s tipom strokovna monografija;
- najmanjši delež prosto dostopnih publikacij med (recenziranimi) učbeniki;
- za plačilnim zidom najmanj (recenziranih) konferenčnih zbornikov.

Slovenske akademske knjige 2013–2023: dostopnost in prosti dostop glede na področje

n = 11.092

Slika 15: Slovenske akademske knjige 2013–2023: dostopnost in prosti dostop glede na področje (n = 11.092)

4 Sklepi

Sistem COBISS je dobro izhodišče za analizo kvantitativnih podatkov o akademskih knjigah, saj so bibliografski zapisi v bazi COBIB.SI opremljeni tudi s podatkom o tipu, ki ga bomo zamenjali v drugih knjižničnih katalogih v tujini. Na osnovi tega podatka lahko namreč akademske knjige ločimo od tistih iz splošne knjižne produkcije. Ima pa nekaj pomanjkljivosti; COBIB.SI vsaj trenutno ni idealna baza za tovrstne analize. Nekateri atributi (npr. podatki za kodo namembnosti ali kodo za literarno vrsto, ki bi bili zanimivi za podobne analize) so pomanjkljivi, saj za bibliografski zapis niso obvezni.

To velja tudi za najpomembnejši atribut te analize, tj. Tipologija dokumentov/del, ki označuje (znanstveni) tip publikacij in je podvržen strožjemu nadzoru, verifikaciji. Nekatere akademske knjige podatka o tipologiji namreč nimajo, zgolj slaba polovica enot v našem vzorcu pa je bila verificiranih, predvsem tistih, ki so povezani z znanstveno strožjimi akademskimi knjigami (torej brez recenziranih učbenikov in strokovnih oziroma poljudnih knjig, prav tako zajetih s tem vzorcem). To je edina pomembnejša razlika med akademskimi knjigami z verificirano tipologijo in tistimi, ki tipologije nimajo verificirane; razlika vpliva predvsem na število različnih oziroma pomembnih založnikov in kraj izida. Če bi upoštevali le verificirane enote, bi odpadli založniki, ki se manj kot z znanstvenimi ali strokovnimi knjigami ukvarjajo z učbeniki in poljudnimi knjigami. Pri vseh drugih atributih, ki smo jih analizirali, so bile razlike med verificiranimi in neverificiranimi enotami zanemarljive.

Za analizo sta bili bolj usodni dve okoliščini, ki sta zahtevali precej dodatnega dela in (zato) v analizirani bazi gotovo nista povsem odpravljeni.

- Najbolj moteče so ponovljene enote, torej ločeni bibliografski zapisi za isto monografsko publikacijo (za ponatise/dotise, druge ipd. ponovne izdaje in elektronske različice), saj v bazi ni predviden obvezen vnos informacij v strukturirani obliki ali namenskem podatkovnem elementu, ki bi omogočal enostavno povezovanje takih publikacij.
- Druga večja pomanjkljivost so navedbe e-objav. To, da so nekatere povezave napačne (nedelujoče) in da so polja za e-objave tri, vpisi pa so nedosledni, sta manjši težavi kot ugotavljanje, katere e-knjige so uporabnikom dejansko nedostopne (saj potrebujejo registracijo in/ali plačilo). Vsaj trenutno v bibliografskih zapisih ni podatkovnega elementa, prek katerega bi lahko ugotavljali prosto dostopnost publikacije ali/in licenco, ki jo ima elektronska objava in jo sicer navaja dLib, ki naj bi v Sloveniji skrbel za obvezno hrambo elektronskega izvoda in je daleč najboljši repozitorij elektronskih publikacij v Sloveniji. Izkazalo se je tudi, da je 447 publikacij (12,2 %), za katere v dLib velja omejen dostop, prosto dostopnih na katerem od drugih spletišč, največkrat univerzitetnih, kot tudi, da dLib ne hrani vseh elektronskih izvodov, četudi so ti (že) prosto dostopni. V vzorcu, ki smo ga obravnavali, je še 686 zapisov s prosto dostopnim digitalnim izvodom in 224 takih, pri katerih digitalni izvod obstaja, a ni prosto dostopen.

Omenjene slabosti smo zaradi obsežnega vzorca lahko zaobšli in ne zmanjšujejo pomena podatkov iz baze COBIB.SI, ki je omogočil dober oris krajine akademskih knjig. Te so slabo raziskane ne le v Sloveniji, ampak tudi drugje po svetu, že zaradi težavnosti pri opredelitvah. V analizi smo krog akademskih knjig razširili na več kot en osnovni tip (*2.01 Znanstvene monografije*), saj znanstvenost nekaterih drugih tipov monografij priznava tudi točkovanje SICRIS-a. Zaradi enakega razloga smo v analizo vključili tudi dva tipa monografij, ki jih praviloma ne uvrščajo v širši pojem znanstvenih monografij in jih tudi slovenski sistem vrednotenja ocenjuje drugače; to so učbeniki z recenzijami. Teh nekaj več kot 1800 enot ni vplivalo na rezultate, iz katerih smo lahko izluščili tipično slovensko akademsko monografijo med letoma 2013 in 2023.

Tipična slovenska akademska knjiga med letoma 2013 in 2023 je bila ena od okoli 1400 (s ponatise in e-izdajami) knjig ali skoraj vsaka sedma slovenska knjiga.¹⁸ Če ne bi upoštevali ponovnih natisov/izdaj in e-knjig, bi se povprečno letno število znižalo na 1100 oziroma na 940 (če bi izpustili srednješolske/visokošolske učbenike) oziroma na 640 (če bi poleg učbenikov izpustili še dela s tipom strokovna monografija) oziroma 520 (če bi upoštevali le enote z verificirano tipologijo). Število izidov se je konstantno redčilo, posebej skokovito po letu 2019. Hkrati pa se je začelo povečevati število ponovnih izdaj (poleg ponatisov torej tudi e-izdaj); v enajstih letih se je letni prirast izvornih izdanih naslovov zmanjšal za 346, število ponatisov pa povečalo za 46. Med skoraj 1500 založniki jih je prvih 20 z največ enotami v analiziranem vzorcu objavilo več kot 50 % vseh monografij. Štirje največji založniki (UL, ZRC SAZU, UM in UP) so skupaj izdali vsako tretjo akademsko knjigo (33,8 %). Kraji izida so bili povezani z univerzitetnimi središči in njihovimi velikostmi; skoraj tri četrtine monografij je izšlo v Ljubljani. Slovenščina je bila glavni jezik velike večine (povprečno 71,5 %) monografij. Angleških je bilo več kot štirikrat manj, razmerje pa se v tem enajstletnem obdobju ni spreminjalo. Drugi jeziki so bili v nekaj več kot 10 % akademskih knjig. Največ monografij je glede na različne klasifikacije spadalo med družboslovje in humanistiko (63,6–70,4 %). Iz nekaterih drugih ved,

¹⁸ Do te številke smo prišli na osnovi podatkov v osnovni bazi, ki je vsebovala 89.197 zapisov z ISBN-številkami, povprečno je bilo torej med letoma 2013 in 2023 dodeljenih 8108 ISBN-jev na leto. V naši bazi je ostalo (združenih) 15.991 kataložnih zapisov in 14.311 ISBN-jev (glej 2.2).

posebej tehniških, je prišla peščica monografij, čeprav je na teh področjih v Sloveniji dejavnih več raziskovalcev. Skupno 41,25 % akademskih knjig iz našega vzorca je imelo e-objavo. Med njimi jih je 81 % še vedno tudi prosto dostopnih; okoli četrtina jih je izšla le v elektronski obliki. Na splošno lahko rečemo, da je nekaj več kot ena tretjina akademskih knjig, ki so med letoma 2013 in 2023 izšle v Sloveniji, tudi v prostem dostopu.

Zahvale

Tega članka ne bi bilo brez osnovnega podatkovnega niza (izvoza iz baze COBIB.SI), ki ga je pripravila Apolonija Marolt Zupan (IZUM). Dostopnost posameznih e-objav so pomagali preveriti Janko Klasinc in računalničarji dLib (NUK) ter Goran Šiška. Za skrbno branje in popravke besedila se zahvaljujem tudi recenzentom in uredništvu revije OZ, posebej mag. Branki Badovinac.

Financiranje

Članek je nastal v sklopu projekta PALOMERA, ki ga financira Evropska unija (ID 101094270).

Podatkovni niz in viri podatkov

Analizirani vzorec in grafi so dostopni na:

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1f2ivjIzqKg8qeUlpPWlbydDfmi1POkE1zJO1LZIB_RI/edit?pli=1&gid=256250098#gid=256250098

Med napakami v COBISS-u so bile popravljene zgolj tiste, ki so bile strukturno pomembne za to analizo (npr. vpis DOI v napačno polje) in niso posebej označene.

Izpis iz baze COBIB.SI in analizirani vzorec (ki je enak prvemu zavihku v povezavi iz prejšnjega odstavka) sta z naslovom *Slovenske publikacije 2013–2023 in delež znanstvenih monografij / Slovenian publications 2013-2023 and shares of scientific monographs* objavljeni v Arhivu družboslovnih podatkov (ADP).

Reference

ARIS (Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije), 2024. *Klasifikacije in šifranti*. Dostopno na: <https://www.arrs.si/sl/gradivo/sifranti/> [1. 6. 2024].

Bibliografska merila znanstvene in strokovne uspešnosti, 2023. Priloga 1 uredbe *Metodologija ocenjevanja prijav v postopkih za (so)financiranje znanstvenoraziskovalne dejavnosti* (št. 6319-5/2022-11 z dne 29. 5. 2024, neuradno prečiščeno besedilo). Dostopno na: <https://www.arrs.si/sl/akti/24/inc/Priloga%201.pdf> [1. 6. 2024].

COBISS.SI, 2024. Maribor: IZUM. Dostopno na: <https://www.cobiss.si/> [1. 6. 2024].

COBISS.net, (*Mreža knjižničnih informacijskih sistemov in informacijskih sistemov o raziskovalni dejavnosti*), 2024. Maribor: IZUM. Dostopno na: <https://www.cobiss.net/> [1. 6. 2024].

Demšar, F. in Kontler-Salamon, J., 2020. *Slovenska znanost: akademska igra ali adut družbenega napredka*. Koper: Založba Univerze na Primorskem. Dostopno na: <https://doi.org/10.26493/978-961-7023-27-5> [1. 6. 2024].

dLib (*Digitalna knjižnica Slovenije*), 2024. Ljubljana: NUK. Dostopno na: <https://www.dlib.si/> [1. 6. 2024].

Kardoš, D., 2006. Izkušnje z verifikacijo razvrstitve bibliografskih enot raziskovalcev po tipologiji. *Organizacija znanja*, 11(4), 219–223. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz0604219> [1. 6. 2024].

Metodologija ocenjevanja prijav v postopkih za (so)financiranje znanstvenoraziskovalne dejavnosti, št. 6319-5/2022-11 z dne 29. 5. 2024, neuradno prečiščeno besedilo, 2024. ARIS: Ljubljana. Dostopno na: <https://www.arrs.si/sl/akti/24/metod-skupna-maj24.asp> [1. 6. 2024].

Maryl, M., Manista, G., Păltineanu, S., Stone, G., Laakso, M., Dryer, M., Bandura-Morgan, L., Davidson, A., Silva Ferreira, N. H., Snijder, R., Tummes, J.-P., & Varachkina, H., 2024. *PALOMERA D2.1 Report on Compiling the Knowledge Base*. Zenodo. Dostopno na: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10777132> [1. 6. 2024].

Navodila za delo OSIC-ev (delovno gradivo), 2005. ARRS: Ljubljana. Dostopno na: <https://www.arrs.si/sl/infra/osic/obvestila/05/objav-navod-kateg-znan-publ-030205.asp> [1. 6. 2024].

PALOMERA (Policy Alignment of Open Access Monographs in the European Research Area), 2024. Dostopno na: <https://operas-eu.org/projects/palomera/> [1. 6. 2024].

Plan S: making full and immediate open access a reality, 2018. Strasbourg: European Science Foundation. Dostopno na: <https://www.coalition-s.org/> [1. 6. 2024].

Pogačnik, A., 2022. Slovenske znanstvene revije v letu 2021. *Organizacija znanja*, 27(1–2), št. članka 2227002. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz2227002> [1. 6. 2024].

Seljak, T., 2005. Ročna ali računalniško podprta kategorizacija znanstvenih publikacij? *Organizacija znanja*, 10(1), 2005, 3–11. Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/oz/2005_1/html/clanek_01.html [1. 6. 2024].

SICRIS (Informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji), 2023. Dostopno na: <https://www.sicris.si/> [1. 6. 2024].

Sorčan, S., Demšar, F. in Valenci, T., 2008. *Znanstveno raziskovanje v Sloveniji. Primerjalna analiza*. Ljubljana: Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Dostopno na: <https://www.arrs.si/sl/analize/publ/inc/znan-razisk-slo-2008.pdf> [1. 6. 2024].

Tipologija dokumentov/del za vodenje bibliografij v sistemu COBISS, 2023. Dostopno na: http://home.izum.si/COBISS/bibliografije/Tipologija_slv.pdf [1. 6. 2024].

Univerza v Ljubljani, 2022. *Habilitacije*. Ljubljana: UL. Dostopno na: https://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/organizacija_pravilniki_in_porocila/predpisi_statut_ul_in_pravilniki/2013071111373294/ [1. 6. 2024].

Univerza v Mariboru, 2022. *Habilitacije*. Maribor: UM. Dostopno na: <https://www.um.si/o-univerzi/dokumentno-sredisce/habilitacije/> [1. 6. 2024].

Unpaywall, 2016. *OurResearch*. Dostopno na: <https://unpaywall.org/> [1. 6. 2024].